

Міхаель Мозер

Історія української мови

likbez.org.ua

Міхаель Мозер

Історія Української Мови

Київ — 2018

LIKБЕЗ
історичний фронт

Серія брошур «Бібліотека LIKБЕЗ» видається в рамках діяльності громадського просвітницького проекту «LIKБЕЗ. Історичний фронт». Сайт проекту: likbez.org.ua. E-mail: kigal.nestor@gmail.com. Координатор проекту — Кирило Галушко.

Електронний варіант цієї брошури можна безкоштовно скачати на сайті «LIKБЕЗ» та абсолютно вільно поширювати.

Автор: Міхаель Мозер, професор славістики, Віденський університет, Католицький університет ім. Петра Пазманя у Будапешті, Український вільний університет у Мюнхені

Карта: Дмитро Вортман

Підбір ілюстрацій: Максим Майоров, Геннадій Єфіменко, Міхаель Мозер

Дизайн обкладинки: Олександр Ком'яхов.
Верстка: Олександр Безобчук.

Основа даного тексту була поданою як стаття «Українська мова» до «Енциклопедії історії України» (с) Інститут історії України Національної Академії Наук України. Окремі частини вперше були опубліковані на сайті likbez.org.ua

Зміст

УКРАЇНСЬКА МОВА — одна з 30–40 найбільш поширених мов світу, державна мова в Україні, мова українських меншин у багатьох країнах світу. Загальна кількість носіїв української мови дорівнює приблизно 40–45 млн, відповідно ця мова посідає 2-ге або 3-тє місце серед слов'янських мов щодо кількості мовців (на першому місці російська мова, на другому — українська або польська.).

Як слов'янська мова, українська належить до сім'ї індоєвропейських, поряд з романськими, германськими, кельтськими, грецькою, албанською, вірменською та (найближче спорідненими зі слов'янськими) балтійськими мовами.

На підставі деяких спільних генетичних рис українська мова з початків наукової славістики в 19 ст. класифікується як член групи східнослов'янських мов (разом з білоруською й російською), яка протиставляється групам західнослов'янських (польська, кашубська, верхньо- та нижньолужицькі, словацька, чеська) та південнослов'янських (словенська, боснійсько-сербсько-хорватсько-чорногорська; македонська й болгарська) мов (тут не наводимо вимерлі індоєвропейські та слов'янські мови).

Але це протиставлення сьогодні вже є радше даниною традиції. Хоча класифікація української мови як «східнослов'янської» прийнятна й досі, сучасне мовознавство інтерпретує її вже інакше, ніж у рамках ранішої теорії генеалогічного дерева. Тоді українська мова описувалася як відгалуження праіндоєвропейського дерева й праслов'янської (можливо, через прабалтослов'янську) та прасхіднослов'янських гілок.

Але на сьогодні остаточно спростовані теорії про «давньоруську мовну єдність». Уже за часів середньовічної Русі протоукраїнські діалекти відрізнялися від проторосійських.

1. Загальнослов'янська доба й протоукраїнські діалекти (600–988 рр.).

Згідно з найпереконливішими сучасними теоріями, вкрай одноманітна праслов'янська мова (Proto-Slavic), яку можна умовно реконструювати на підставі найдавніших запозичень з неї до сусідніх мов і навпаки (включно з назвами осіб і місць), а також на підставі порівняння слов'янських мов, розпалася близько 600 р. н. е., тобто вже після великого розселення слов'ян по Східній, Центрально-Східній та Південно-Східній Європі.

Згодом до 1000 р. н.е. сформувалися діалекти все ще мало диференційованої «загальнослов'янської» мови (Common Slavic).

Пізніше ці діалекти як «протодіалекти» (включно з протоукраїнськими (Proto-Ukrainian, згідно з Ю. *Шевельовим*) лягли в основу сучасних слов'ян. мов. Слов'ян. діалекти на території середньовічної Русі відрізнялися найдавнішими властивостями, що постали у слов'янськомовному ареалі після 600 р. н. е., напр.: розвитком приголосних k, g, x > ц´, з´, с´ перед так званим «другим ятем» ($ѣ_2$)[1] та новим і (i_2) (ці голосні переднього ряду постали після спрощення («монофтонгізації) дифтонгів (двозвуків), зокрема *oj[2] > $ѣ_2$ (давньоновгородське кѣл- супроти цѣл- деінде, пор. суч. укр. цілий),[3] розвитком приголосного х між голосним переднього й голосним непереднього ряду (давньоновгородське вьхо супроти вьсе деінде (у західнослов'ян. мовах вьше) (пор. суч. укр. усе, польське wszechświat), розвиток давніх груп tl, dl, які збережені в західнослов'ян. мовах (пор. суч. польс. wsiedli) та в давньопсковському діалекті перейшли в кл, гл (пор. давньопсковське въсѣгли < въсѣдли), а в інших східнослов'ян. (і південнослов'ян.) діалектах спростилися в л, див. суч. укр. усіли, розвиток ь, ъ[4] (<ĭ, ŭ) також перед j̦ у проторосійських діалектах, на відміну від усіх інших слов'ян. мов і діалектів, пор. рос. бей, мой, дурной супроти укр. бий, мий, дурний тощо.

Саме тому припущення щодо «прасхіднослов'ян.» (або й «праруської») мови необґрунтовані. Спільність певних прикмет насправді типова для всіх східнослов'ян. діалектів, але й там є окремі винятки: напр., е- > о- на початку слова в певних умовах (один) супроти > je-, е- в інших слов'ян. діалектах (польс. jeden, хорват. jedan, болг. един тощо) (з деякими діалектними особливостями), розвиток давніх груп CeLC, CoLC[5] (*serda, *gordъ, *melko, *volsъ), див. середа, городъ, молоко, волосъ у східнослов'ян. діалектах (цей типово східнослов'янський процес називається «повноголоссям», є винятки) супроти форм з пе-

[1] «Ять» — окремий давній слов'янський голосний, який в усіх слов'янських мовах згодом перейшов в інші голосні: в укр. стандартній (літературній) мові, як і в більшості укр. діалектів, в і, у російській стандартній мові, як і в більшості рос. діалектів, в е. Див. давнє тѣло > укр. тіло, рос. тело. Перший ять — це з походження довге *ē, а другий постав з дифтонгу (двозвуку) *oj.

[2] Знак «*» означає, що певна форма не засвідчена в текстах. Ідеться про так звані «реконструйовані» форми (тобто, мовознавці виходять з того, що такі форми існували, на підставі наявних мовних даних).

[3] Цей розвиток називається «друга палаталізація задньоязикових приголосних». Один з її слідів в українській мові — чергування на кшталт рука, на руці.

[4] У давній мові це не м'який і твердий знаки, але так звані «єри»; ішлося про дуже короткі голосні, які згодом або зникли або перейшли в звичайні голосні, залежно від позиції, див. розділ про давньоукраїнську добу.

[5] Це означає групи: приголосний + голосний е або о + «плинний приголосний» (л або р̦) + приголосний.

рестановкою («метатезою») в інших слов'ян. мовах: sreda/srěda, grodъ/gradъ, mleko/mlěko, vlosъ/vlasъ, заміну довгих прикметникових закінчень займенниковими (добраєго, добрааго > доброго) тощо.

Іншими важливими внутрішньомовними змінами, що відбулися в протоукр. діалектах загальнослов'ян. мови, були: постання носових голосних та їх дальший розвиток > 'а, у; розвиток м'яких приголосних з приголосних перед j (звідки писати, пишу, ходити, ходжу, любити, люблю тощо);[6] постання палаталізації приголосних перед ь та ě, але не перед е та і (на відміну від усіх сусідніх західнослов'ян. та східнослов'ян. діалектів), перестановка на початку слова в групах оLC- (робота, рало, залежно від інтонації; ця риса єднає всі слов'янські діалекти півночі);[7] початки перебудови давньої інтонації, яка спочатку ґрунтувалася на зміні висоти тону (решти такого «музикального наголосу» є, наприклад, у діалектах хорватської й сербської мов), але протягом століть перейшла в сучасну систему наголосу (який ґрунтується на посиленні вимовлення наголошеного складу), втрата розрізнення довгих і коротких голосних (які досі відрізняються, наприклад, у чеській і словацькій мовах); початки перебудови давніх систем основ іменників.

Остромирове Євангеліє. 1056–1057 рр. Сторінка із заставкою та ініціалом

Серед слов'янських діалектів українські територіально займають центральну позицію, межують з західнослов'янськими (східнословацькими, східними малопольськими й частково з східномазовецькими) та східнослов'янськими (південнобілоруськими та південноросійськими) діалектами, межували колись із південнослов'янськими діалектами — до того часу, коли простір між протоукраїнцями й південними слов'янами зайняли мадяри (угорці) та румуни.

Іншими важливими безпосередніми контактними мовами для української були тюркські мови жителів степів на півдні України, мови меншин і деякі поширені європейські мови, які часто впливали на українську через інші слов'янські мови, зокрема польську (переважно до 17 ст., а на західних територіях до 20 ст.) та російську (з 18 ст.).

6 Ці зміни відбулися в різних слов'ян. діалектах по-різному. В ареалі східнослов'ян. діалектів також є певні специфічні риси, зокрема у Пскові.

7 Рос. работа тощо, — це запозичення з церковнослов'ян. мови.

Так само, як в історії інших слов'янських мов, зокрема мов православних слов'ян, особлива роль в історії української мови належить так званій церковнослов'янській мові (модерна назва, традиційно вона називалася просто «слов'янською»), першій слов'янській писемній та літературній мові (в умовному, середньовічному значенні). «Апостоли слов'ян» Кирило та Мефодій створили церковнослов'янську мову в 860-х роках, тобто ще за загальнослов'янської доби, на підґрунті південнослов'янських діалектів, які тоді були в ужитку в околицях їхнього рідного міста Фессалоніки (слов'янською — Солунь, тепер Салоніки, Греція), аби перекласти Біблію з грецької на мову зрозумілу слов'янам.[8]

Київські глаголичні листки (назва від місця збереження), одна з найдавніших пам'яток церковнослов'янської мови, написана, мабуть, на колишній слов'янськомовній території сьогоднішньої Угорщини. Кінець IX — початок X ст.
Пергамен. ІР НБУВ, ф. 301 (ЦАМ КДА), № 328 п, арк. 2 зв. — 3

[8] Де-не-де навіть у фаховій літературі некритично вказується на загадкове речення з середньовічного «Житія Костянтина-Кирила», де написано, що він, мовляв, знайшов у Херсонесі «євангеліє і псалтир, *руськими письменами* написані». Переважна більшість славістів переконані, що це міф: ніяких вказівок на правдивість такої інформації нема. Були різні спроби пояснення цього речення. Найпереконливіше те, що йдеться про помилку: що замість «руськими» слід читати «сурськими», тобто «сирійськими».
Деінде чимало аматорів поширює міф про «Велесову книгу». Окрім безлічі елементів змісту, що вкрай сумнівні (а частково просто смішні), не треба бути занадто висококласифікованим славістом, щоб зрозуміти, що мова цієї підробки смілива вигадка цікавого, але не дуже обізнаного аматора. Мови «Велесової книги» не могло існувати ніде, на підставі всього того, що ми знаємо про історичний розвиток слов'ян. мов (включно з вимерлими).

Кирило й Мефодій створили глаголичне письмо, яке, здається, не ґрунтується на чужих зразках. Уже з 10 ст. слов'яни майже повсюдно замінили глаголичне письмо кириличним, яке загалом спирається на грецьке письмо. Хорвати зберегли глаголичне письмо до кінця 19 ст. (і відновлюють його нині), тоді як значення глаголичного письма для слов'ян Русі мінімальне.

З церковнослов'янської походить основна християнська термінологія в усіх слов'янських мовах. Церковнослов'янська стала мовою літургії у всіх православних слов'ян, в хорватів, а тимчасово і в чехів (так само, впродовж століть, у румунів). У всіх православних слов'ян вона стала слугувати за літературну мову в царині всієї високої культури, яка фактично збігалася з релігійною.

2. Давньоукраїнська доба, давньоукраїнські діалекти, руська й церковнослов'янська писемні мови середньовічної Русі (988–1349)

Відколи Русь за Володимира Святославича прийняла християнство, південнослов'янська за походженням церковнослов'янська мова так само, як скрізь, де вона була в ужитку, прийняла певні прикмети місцевих слов'янських діалектів. Вона залишалася відносно «чистою» лише в списках (ще «чистіших») зразків.

Руська Правда. Аркуш Синодального списку. 1282.

В українському мовному ареалі вона розвилася у **«церковнослов'янську мову української редакції»** (науковий термін).

Поряд з церковнослов'янською писемністю в світській сфері склалася писемність на основі місцевих слов'янських діалектів, що дала початок новій добі в історії української мови, яку ми називаємо «давньоукраїнською» (стосовно українських земель) або «давньоруською» стосовно усіх земель Русі.

Обидва глотоніми[9] «давньоукраїнська» та «давньоруська» — сучасні терміни, оскільки вислів **«роусьскыи языкъ»** у ранніх середньовічних джерелах стосуєть-

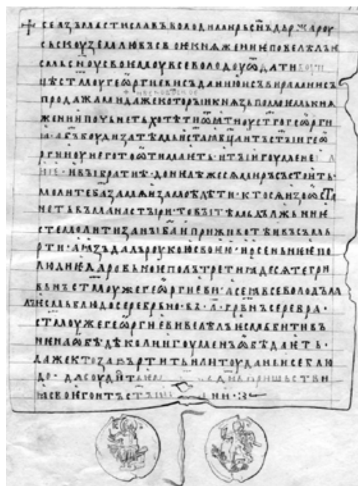
[9] Глотонім — назва мови.

ся лише варягів-скандинавів та їхньої мови (при цьому «языкъ» зазвичай означає «народ»), зокрема щодо назв дніпрових порогів у творі «Про управління імперією» візантійського імператора Константина VII Багрянородного середини 10 ст., аналогічно у «*Руській правді*», де «русинъ» протиставляється «словенину».

Лише на пізнішому етапі існування середньовічної Русі (коли саме, невідомо, але до кінця 12 ст.), «руський» починає означати «житель Русі»; лише на ще пізнішому етапі (коли саме, невідомо), **«роусьскыи» починає означати слов'янські мовні різновиди (перші приклади з письменства взагалі походять лише з 13 ст.). Раніше вони в джерелах просто так і називаються: слов'янськими.**

Внутрішньослов'янську мовну ситуацію середньовічної Русі (на Русі жили не лише слов'яни), яка постала, починаючи з прийняття писемності, можна описати приблизно так:

Слов'янськомовні мешканці середньовічної Русі розмовляли своїми місцевими діалектами (про ці діалекти найкраще свідчать найбільш побутові тексти, зокрема берестяні грамоти, які, на жаль, переважно збереглися з неукраїнських земель; таких суто побутових текстів доволі мало).

Мстиславова грамота. Бл. 1130 р.

У їхньому письменстві співіснували дві мови:

- у сфері релігії — церковнослов'янська мова східнослов'янської (в українськомовному ареалі конкретніше: української) редакції. У «найчистішому» вигляді — там, де існували зразкові тексти зі слов'янського Півдня (зокрема з середньовічної Болгарії);
- у світській сфері писемна мова на народному підґрунті, якій були притаманні певні риси «койне»[10] за зразком мови Києва, наприклад у царині права й адміністрації («Правьда Роуськая» 11–12 ст., Мстиславова грамота 1130).

Усі названі мови зазвичай просто називалися **«словѣньскыи языкъ»**, та вони очевидно вважалися різновидами однієї мови; у деяких жанрах вони вживалися в сильно змішаному вигляді, — зокрема у літописах.

Щодо внутрішньомовного розвитку давньоукр. доби, найважливішою зміною була втрата згаданих вище ь, ъ («єрів»), які протягом 12 ст. остаточно зни-

[10] Койне (з грецької) — загальновживана мова або така, яка є зрозумілою для багатьох.

кли або розвинулися в інші голосні (у звичайних позиціях в о, е: сънъ, дьнь > сон, день (ден') (але родовий відмінок сну, дня). Унаслідок цих процесів постали нові закриті склади, що в них голосні о та е перетворилися в інші голосні, результатом чого є сучасні чергування на кшталт стіл, столу та шість, шести; у давньоукр. рукописах цей процес відображений (на відміну від інших давньоруських) у написанні так званого «нового ятя» (тобто ѣ замість етимологічного е в відповідних позиціях, напр. камѣнь).

Іншими важливими фонетичними процесами були заміна кы, гы, хы > ки, ги, хи, яка не охоплювала південноукр. діалектів, а згодом стала непомітною внаслідок розвитку ы, и (і) > и (з 2-ї половини 13 ст.); постання г (h) з давнього г [ґ] (поширення «гекання»), початки ствердіння губних приголосних та р (у певних позиціях і по-різному по діалектах).

Щодо морфології (граматичних словоформ), на особливу увагу заслуговує розвиток дієслівних форм, зокрема постання нових форм наказового способу з ѣ (замість и) в дієсловах на -ити, див. хвалѣте (хваліть!) постання нового закінчення -мо в формі 1-ї особи множини теперішнього часу дієслова бути: єсмо, яке згодом поширилося на всі дієслова (звідки суч. укр. знаємо); поширення нового скороченого закінчення -ш (< -ши) в 2-й особі однини теперішнього часу та поступова втрата певних часових форм (зокрема, простих форм минулої доби, «аористу» та «імперфекту»,[11] які наприкінці давньоукр. доби вже вживалися лише в церковнослов'ян. контексті.

За давньоукр. доби церковнослов'ян. мова дала укр. мові слов'ян. християнську термінологію (воскресіння, празник, спаситель), включно з запозиченнями з грецької мови (ангел, ікона, є й інші запозичення з грецької, див. корабель)[12]; чимало запозичень надійшло з тюркськомовних народів (каган, болярин, лоша, ім'я Борис тощо), а деякі з германських (якір, ім'я Ольга).

Давньоукраїнський період розвитку місцевої мови тривав приблизно до середини 14 ст.

[11] Див. давні форми быша, бяху, які трапляються дуже часто в церковнослов'ян. Біблії.

[12] На відміну від сучасної російської мови, яка з походження є фактично сумішшю церковнослов'ян. і питомої російської мови (та й містить чимало запозичень з інших мов), українська мова має порівняно мало запозичень з церковнослов'ян.

3. Середньоукраїнська доба, постання й занепад руської літературної мови ранньомодерної доби (1349–1798)

Згідно з найбільш поширеними науковими традиціями, нова доба української мови, а саме «середньоукраїнська доба» (або, переважно в українській науці: «староукраїнська доба»), починається з середини 14 ст., коли після занепаду давньоруських держав (остаточно 1349 р.) українські землі ввійшли в склад Великого князівства Литовського (більшість українських земель, разом з білоруськими) та Королівства Польського (Галицька Русь, Західне Поділля, Белзька земля, Холмська земля) й на відміну від російських земель опинилися в зоні потужних культурних впливів з Західної Європи.

У землях, що належали Польщі, мовою діловодства стала латина, натомість у Великому князівстві Литовському **«руська мова»** («руський язик») не перестала слугувати мовою адміністрації й судочинства; вона також стала офіційною мовою сусіднього Молдавського князівства.

У царині релігії далі вживалася церковнослов'янська мова (української редакції), яка зі зламу 14 і 15 ст. зазнала реформ за болгарськими й сербськи-

Універсал короля Сигізмунда III з нагадуванням шляхті та всім жителям Речі Посполитої, а також урядовцям Київського, Брацлавського і Волинського воєводств про відкладення розгляду в судах усіх справ з брацлавським підкоморієм Лавріном Пісочинським до звільнення його від депутатських обов'язків щодо укладання миру з Австрією. 1589 р., 20 травня.
ЦДІАК України, ф. 220, оп. 1, спр. 73. Мова староукраїнська. Пергамен

ми зразками, що призвело до додаткового збільшення відстані між мовою літургії з одного боку, та народною й канцелярською з другого (т. зв. «Другий південнослов'янський / Другий церковнослов'янський вплив»).

«Руська мова» в діловій сфері була інколи ближчою до української, інколи ближчою до білоруської мови, при цьому в багатьох документах виявляла яскраві риси надрегіональності (адже не всі прикмети народних мов фіксувалися на письмі).

За середньоукраїнської доби в учених колах розвилося усвідомлення різноманіття слов'янських мов («руська» й «московська» мови зазвичай вважалися різними, дивись граматику *Arcticae horulae* Адама Богорича 1584), хоча погляди про існування лише однієї слов'янської мови з різними діалектами були доволі поширені аж до 19 ст. (ще Я.Коллар 1837 р. писав про діалекти слов'янської мови).

Другий аркуш Октоїха, 1491 р.
(з друкарні Ш.Фіоля)

У Московії мову документів з українських земель зазвичай називали «литовською» або «білоруською», лише з часів Петра І «малоросійською».

Упродовж 16 ст. українські й білоруські землі потрапили під вплив Реформації, яка дала величезний поштовх розвиткові української культури загалом та української мови зокрема.

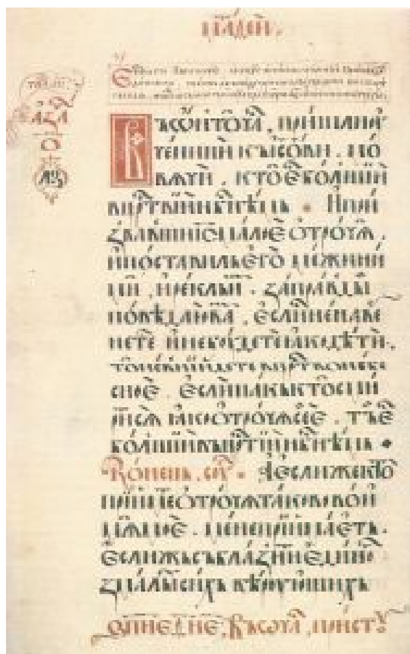
Водночас перші друковані видання, що були призначені для «русинів» (білорусів та українців), починаючи з краківських видань (етнічого німця) Ш.Фіоля 1491 р., означили запровадження цілком нових форм спілкування, причому друкування «руських» книжок (друки Ш.Фіоля були церковнослов'янськомовними, це саме загалом стосується й друків білоруса Ф.Скорини, 1517), як і в інших спільнотах, суттєво посприяло подальшій розробці надрегіональних і тенденційно одноманітних мовних норм.

З 2-ї половини 16 ст. — зокрема з 1569 р., внаслідок Люблінської унії практично всі українські землі опинилися в складі польської частини новоствореної Речі Посполитої (окрім закарпатських, які вже з середньовіччя входили в склад Королівства угорського, та Буковини — частини Молдавського князівства). Тоді польська мова, яку польські інтелектуали лише

щойно перетворили на одну з потужних європейських культурних мов ранньомодерної доби, дедалі міцніше впливала на українську (й білоруську), зокрема на ту літературну «руську мову», яка протягом 16 ст. постала на основі традиційної ділової мови.

Приблизно між 1570 та 1670 рр. ця «руська мова» часто була фактично тотожною з польською мовою щодо лексики й синтаксису, проте фонетика / фонологія й флективна морфологія *[словозміна]* стояли на «руському» підґрунті, а кирилиця підкреслювала цю «руськість» та була її виразним символом.

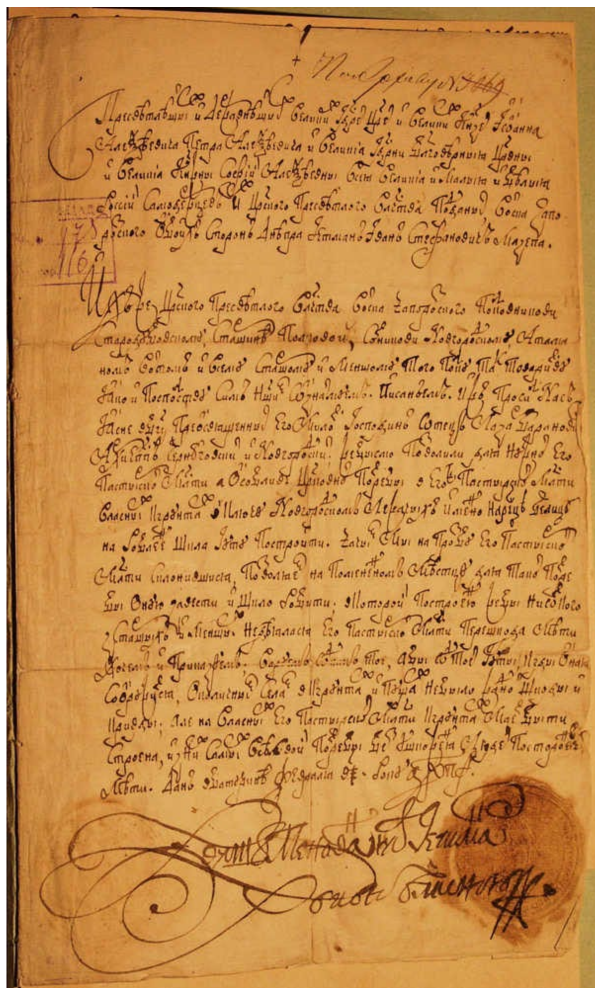
«Руська мова», що нею користувалися в багатьох жанрах, зокрема і в релігійних (Пересопницьке Євангеліє 1556–1561), була ґрунтовно опрацьованою літературною мовою й як така *доволі далекою від справжньої «народної» української (та й білоруської) мови, якою розмовляли мешканці українських земель*, і яка віддзеркалена лише в поодиноких творах, наприклад в інтермедіях Я.Ґаватовича (1619). Вона таки вважалася світською «простою» мовою (мабуть, калька з німецького «gemeine Sprache»), на противагу церковнослов'янській.

Пересопницьке Євангеліє. 1556–1561 рр. Сторінка з ініціалом.

Острозька Біблія. 1581 р. Сторінка із заставкою та ініціалами.

Універсал гетьмана Івана Мазепи чернігівському і новгород-сіверському архієпископу Лазарю Барановичу з дозволом будувати склозавод на р. Білиця сотні Новгородської полку Стародубського на кафедральних ґрунтах. ЦДІАК України, ф. 133, оп. 1, спр. 116, арк. 1. Мова староукраїнська

Під тиском польської Контрреформації українські й білоруські інтелектуальні еліти, які зорганізувалися в братських школах, працювали не лише над «руською», але й над «священною» церковнослов'янською мовою. З 2-ї половини 16 ст. саме українські (частково й білоруські) землі стали наймогутнішим центром церковнослов'янської культури, де було створено початки нової доби в історії церковнослов'янської мови (Острозька Біблія 1581 — перша повна друкована церковнослов'янська Біблія), «*Грамматіку словенску*» та «*Лексис,*

Сирѣчь реченія, Въкратъцѣ събран(ъ)ны и из слове(н)скаго языка на просты(й) рускі(й) діале(к)тъ истол(ъ)кованы» Л.Зизанія 1596 р. та надзвичайно впливову граматику церковнослов'янської мови М.Смотрицького (1619).

«Золотий період» руської мови ранньомодерної доби закінчується у часи «Руїни» після козацького повстання на чолі з Б.Хмельницьким. У Гетьманщині (Українській козацькій державі) руська мова надалі функціонувала як мова адміністрації, аж поки російська канцелярська мова не стала її заміняти з 1720-х років.

Українські вчені, зокрема вихідці зі створеного 1632 р. Київського колегіуму (згодом Києво-Могилянської академії), стали провідними культурними діячами в Росії, зокрема й письменниками російського бароко. З 2-ї половини 17 ст. до 1720-х років російська мова загалом була під сильним впливом української (а також польської й білоруської) та українсько-церковнослов'янської.[13]

Проте впродовж 18 ст. сама українська мовна культура в Російській імперії занепадала, збереглися лише рукописи, в яких українська мова зазвичай вживалася в гумористичному контексті. На територіях, що залишилися в складі Речі Посполитої, «руська мова» з 1696 р. офіційно перестала бути мовою адміністрації, загалом вона зберігалася лише у царині катехетики[14], гомілетики[15] й церковних пісень (це саме стосується земель Угорського королівства, куди потрапляли літературні твори з північніших територій).

Щодо внутрішньомовного розвитку середньої доби, варто вказати на: постання довгих приголосних у формах на кшталт знання [знанн':а] < знан'ја в багатьох частинах україномовного ареалу; нові приголосні, що постали перед голосними на початку слова («протетичні» голосні): она, улиця > вона, вулиця); вставлення и, і у формах, що мали складотворчі плинні голосні (це р і л, тут зокрема р): крвавий > кривавий, на периферії кирвавий, кервавий; огублення твердого л наприкінці складу (читав супроти читала); остаточне ствердіння всіх шиплячих (натомість за винятком певних позицій зберігається м'якість ц'); перехід голосних, що постали з ѣ, та голосних у нових закритих складах > і; збіг о й у та е й и в ненаголошених складах; запровадження нового фонологічного ґ переважно внаслідок позичання лексем з польс.

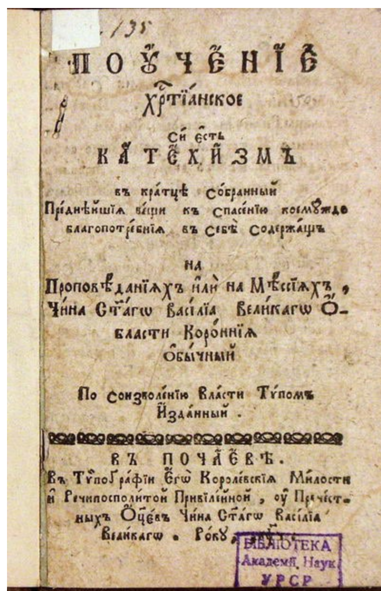
[13] Серед російських запозичень з цих мов є такі: рос. «порядок», «причина», «доступ», «строгий», «если», майбутній час на кшталт «буду знать» і багато запозичень з німецької, латинської й інших романських мов, що потрапили в російську мову через польск., укр. і білорусь. мови вже до часів Петра І («рынок», «аптека»...).

[14] Катехизистичний метод — навчальна методика за допомогою навідних питань у релігійній освіті 17-18 ст.

[15] Гомілетика — теорія і практика створення проповідей.

мови (<u>ґрунт</u>, <u>ґанок</u>); поява <u>ф</u> головно в запозиченнях з польс. (<u>фальшивий</u>); поява нових звуків (нових «африкат»)[16] <u>дж</u>, <u>дз</u> (<u>джерело</u>, <u>дзвінок</u>); втрата двоїни;[17] подальша перебудова й спрощення іменникової системи; поширення категорії назв істот; втрата іменникових прикметників та поширення усічених закінчень (<u>добрая</u>, <u>доброє</u>, <u>добриї</u> > <u>добра</u>, <u>добре</u>, <u>добрі</u>; запровадження форм нових неозначених форм дієслова на кшталт <u>могти</u> (замість <u>мочи</u>) та 1-ї особи однини <u>можу</u> (замість <u>могу</u>); постання дієприслівників; поширення орудного відмінка в предикаті, поширення конструкцій з предикатом на <u>-но</u>, <u>-то</u> з об'єктом у знахідному відмінку (як-от <u>приставника оскаржено</u>, 1556) тощо.

Щодо лексики, багато слів потрапили в укр. мову переважно з польськ. мови (<u>хлопець</u>, <u>бидло</u>, <u>міцний</u>) або через неї (латинського походження: <u>статут</u>, <u>адміністрація</u>, <u>школа</u>; німецького походження: <u>варто</u>, <u>дах</u>; чеського походження: <u>брама</u>, <u>власний</u>); також було запозичено багато тюркізмів (<u>козак</u>, <u>килим</u>); дуже мало слів запозичено з литовської мови (<u>клуня</u>, <u>скирта</u>).

ПОУЧЕНІЕ
ХРТІАНСКОЕ
СИ ЕСТЬ
КАТЕХИЗМЪ
въ кратцѣ собранный
Приднѣйшія вещи къ спасенію коемуждо
благопотребнія въ себѣ содержащъ
на
Проповѣданіяхъ или на Мѣсціяхъ,
Чина Стагω Василія Великагω О-
бласти Коронния
Обычный
По соизволенію Власти Тупомъ
Изданный.
ВЪ ПОЧАЕВѢ.
Въ Тупографіи Егω Королевскія Милости
и Речипосполитой Привілейной, оу Пречест-
ныхъ Оцевъ Чина Стагω Василія
Великагω. Року

Поученіе христіанское, си есть Катехизм вкратці собранный. — Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1790. — [40] арк.; 8°.

За середньоукраїнської доби на територіях, де селилися козаки (від Наддніпрянської України до Слобідської України й Кубані), сформувалися, як нові мішані діалекти, вкрай однорідні південно-східні діалекти української мови, які пізніше (у 19 ст.) було взято за основу нової української літературної (стандартної) мови.

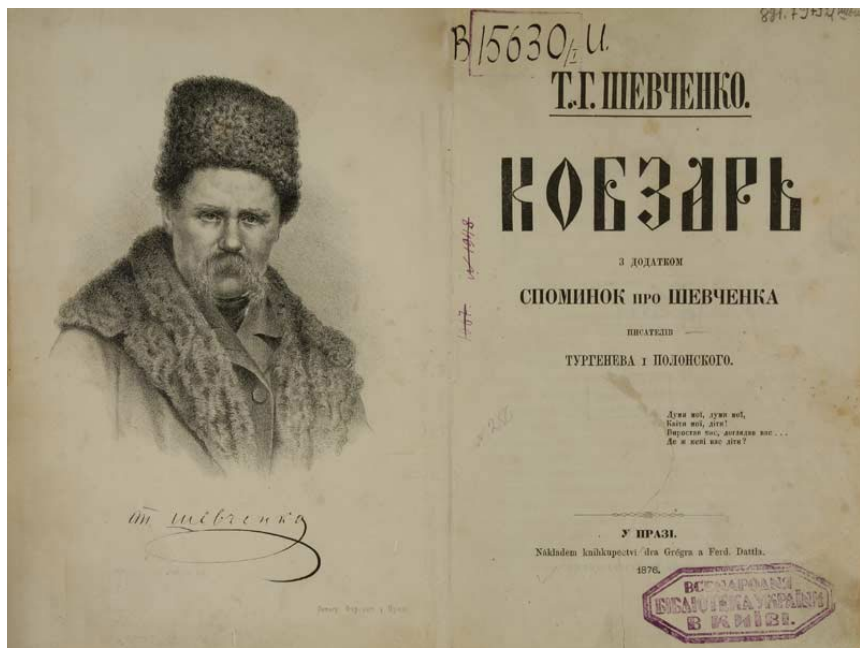
[16] «Африкати» — складні приголосні звуки.

[17] Давня слов'ян. мова мала не лише однину й множину, але й так звану двоїну, що означала будь-що, що було наявне в парі. Деякі слов'янські мови зберегли двоїну до наших днів, зокрема словенська й верхньо- та нижньолужицькі мови. В українській мові, зокрема в діалектах, є залишки двоїни, див. інколи вживане досі зворот <u>дві слові</u>.

4. Новоукраїнська доба та створення й розвиток нової української стандартної мови (від 1798 року)

Упродовж 18 ст. еліти (шляхта, мешканці міст) в Польському королівстві далі полонізувалися (цей процес став помітним вже з 2-ї половини 16 ст.), а еліти в Російській імперії почали русифікуватися. У тих регіонах, що не опинилися в складі Росії, далі вживалися «руська мова» та українська редакція церковнослов'янської мови. У Росії українська мова у вигляді, близькому до народної мови, вживалася лише в рукописних творах низького стилю; «руська мова» та українська редакція церковнослов'янської мови вийшли з ужитку.

Найважливіша новація, що пов'язана з виходом перших частин **«Енеїди» Івана Котляревського** 1798 року, полягає в тому, що це був надзвичайно успішний суто «українськомовний» друкований твір, який знайшов багатьох читачів та пізніше часто вважався початком нової доби в історії української мови. Насправді в «Енеїді» І. Котляревський, який писав на підґрунті полтавського діалекту, несуттєво поламав класицистичні парадигми місця української мови в

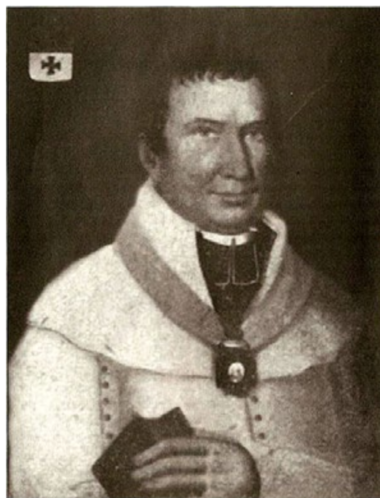
Тарас Шевченко, Кобзар. Празьке видання 1876 р.

царині низького стилю, тоді як у «Наталці Полтавці» фактично вже запровадив ту нову парадигму сентименталізму (Наталка є благородною, при цьому українськомовною, героїнею з «простого народу»), яку Григорій Квітка-Основ'яненко (що писав на підставі слобідських діалектів) успішно розгорнув у своїй «Марусі».

Ізмаїл Срезневський (1812-1880)

Однак справжній перелам в історії нової української літературної мови відбувся лише тоді, коли європейський романтизм та пов'язані з ним національні рухи, зокрема рух розбудови нових слов'янських літературних мов (передусім у чехів та сербів), охопив і українців. Починаючи з публікації **«Кобзаря»** (1840 рік), поетичні твори Т. Шевченка, якого швидко визнали національним поетом українців, захоплювали сучасників не лише своїм змістом, але й своєю мовою, яка меншою мірою ґрунтувалася на діалектах рідної Шевченкові Наддніпрянської України, а більшою — на мові його літературних попередників та мови фольклору різних регіонів українськомовного ареалу.

У Галичині, що після поділів Польщі опинилася в складі імперії Австрійських Габсбургів, **Іван Могильницький** ще у 1820-ті роки довів самостійність «руської» мови (в його уявленні це була мова, що була «дахом» для українських і білоруських діалектів) відносно польської, російської й церковнослов'янської.

Іван Могильницький (1778-1831)

У Російській імперії у 1834 році **Ізмаїл Срезневський** (який тоді брав активну участь у русі харківських романтиків) писав про те, що **«українська мова»** (**яку саме він вперше назвав саме так**, маючи на увазі **окрему мову**) має всі шанси стати повноцінною літературною (стандартною) мовою. З 1830-х років галицькі інтелектуали, які на відміну від переважно

світських письменників підросійської України зазвичай були майже виключно греко-католицькими священиками, стали дедалі активніше досліджувати українську мову, описувати її в граматиках та писати нею (на підґрунті південно-західних діалектів) твори різних літературних і нелітературних жанрів («Руська трійця»). **З часів революції 1848–1849 років «руська мова» стала однією з офіційних мов Австрійської держави.** У «високих жанрах» вона часто рясніла домішкою польських, церковнослов'янських і російських елементів.

«Русини» Австрійської й «малороси» Російської імперій носили різні етноніми та вживали різні назви своїх мов, проте, у згоді з науковими поглядами свого часу, завжди вважали себе представниками одного народу з однією «руською або малоруською мовою» (саме так називалися, наприклад, деякі граматики 19 ст.).

З 1860-х років галицькі народовці під враженням Шевченкової мови стали приймати норми, які ґрунтувалися на південно-східних діалектах (а не на рідних південно-західніх), водночас стали запроваджувати назви «Україна», «українці» й «українська мова» (хоч останні два вирази Т. Шевченко вживав вкрай нечасто) в новому, національному значенні.
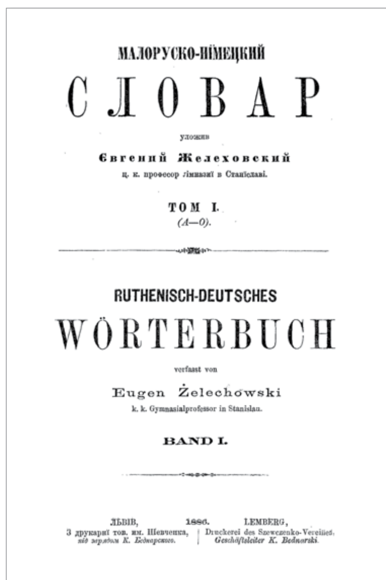
»Бра̀тіку«, ка́же, »ми́лий,
Якъ голу̀бонько си́зий!
Не тепѐръ я на нога̀хъ ста̀ла,
Одъ стари́хъ людѐй при́повісти такói не чува́ла,
Щобъ о Пе́трі бистри́і ріки-озѐра замерза́ли,
Щобъ объ Різдві калѝна въ лу́зі процвіта́ла,
Щобъ жо́втий пісо̀къ на білому ка̀мені зіхожа́въ,

Кулішівка – український «фонетичний» правопис. Почав використовуватися у друці з 1856–1857 рр. Вперше – у праці П. Куліша «Записки о Южной Руси»

Проте Т. Шевченко ще не створив повноцінної літературної (стандартної) мови, адже загалом він писав українською тільки поетичні твори. Лише за останніх років Шевченкового життя, після Кримської війни 1853–1856 років, **Пантелеймон Куліш** (який походив з Чернігівщини) та інші, наприклад перекладач Євангелія Пилип Морачевський та україномовні автори двомовного часопису «Основа» (1861–1862), почали зосереджуватися над розробкою багатофункціональності української мови та намагалися викладати нею в недільних школах.

П. Куліш створив новий правопис, який ліг в основу правопису новітньої української літературної мови й підкреслив окремішність української мови від

російської.[18] Реакцією російської адміністрації на дедалі рішучішу працю українських діячів були заборони цієї мови та її стандартизації (Валуєвський циркуляр 1863 року,[19] Емський акт 1876 року), які справили вкрай негативний вплив на стандартизацію української мови в Російській імперії (з огляду на подальшу розробку норм та їх поширення серед населення).

МАЛОРУСКО-НІМЕЦКИЙ
СЛОВАР
уложив
Євгеннй Желеховский
ц. к. професор ґімназиї в Станиславі.
ТОМ I.
(А—О).

RUTHENISCH-DEUTSCHES
WÖRTERBUCH
verfasst von
Eugen Żelechowski
k. k. Gymnasialprofessor in Stanislau.
BAND I.

ЛЬВІВ, 1886. LEMBERG,
З друкарні тов. им. Шевченка, під зарядом К. Беднарского. | Druckerei des Szewczenko-Vereines, Geschäftsleiter K. Bednarski.

Українсько-німецький словник Євгена Желехівського, який популяризував його правопис у Галичині (т.зв. «желехівку»).

У цій ситуації Галичина, де існували українськомовні школи й (з 1849) кафедри при університетах, де існували українськомовна преса й українськомовні видавництва, стала **«українським П'ємонтом»**, що в ньому внаслідок плідної співпраці підавстрійських і підросійських українців українська мова ще до кінця 19 ст. стала повноцінною новітньою стандартною мовою (див., напр., словник **Євгена Желехівського** 1886, «Руську граматику» Романа Смаль-Стоцького 1893, «Записки Наукового товариства імені Шевченка» з 1892).

Усупереч дискусіям на зламі 19 і 20 ст., чия суть полягала в скептичному ставленні деяких підросійських українців (Борис Грінченко, Іван Нечуй-Левицький) до галицьких новотворень, галицький варіант української мови спра-

[18] «Кулішівка» не була першим так званим «фонетичним» правописом новоукраїнської доби: 1837 р. «Руська Трійця» (Маркіян Шашкевич, Яків Головацький, Іван Вагилевич) оприлюднили в місті Буді (суч. Будапешт) альманах «Русалку Дністровую», яка також була написана «фонетичним» правописом, на трохи інших засадах. Суто «фонетичними» були також усі спроби записувати українську мову латинськими літерами (такі спроби відомі з ранньомодерної доби). Навіть запис української мови на підставі російської мови («ярижка») має «фонетичний» характер (див. етимологічний правопис: конь або, з модифікацією, кôнь, саме так на підставі «максимовичівки» (правопису, запропонованого Михайлом Максимовичем у першій половині 19 ст.); запис латинськими буквами: kiń тощо,ярижка: кинь [слід читати «по-російськи»]).

19 Див. сумнозвісне «никакого особенного малороссийского языка не было, нет и быть не может» з цього документу й очевидний парадокс: чому заборонили щось, чого «не було, нема й бути не може»? Трагікомічним є й характеризація української мови як «тот же русский язык, испорченный влиянием на него Польши», адже сама російська мова передусім у 17 й ранньому 18 ст. була під сильним впливом польської мови (і української й білоруської), див. розділ «Середньоукраїнська доба».

вив величезний вплив на подальший розвиток мови загалом, зокрема після часткового скасування її заборон в Російській імперії внаслідок російської революції 1905–1907 років.

Після Першої Світової війни українська мова стала офіційною в незалежній Україні між 1917 і 1920 роками. У радянській Україні вона зазнавала певної (неоднозначної) підтримки під час політики так званої **«українізації»**, яку Сталін від самого початку (з 1923 року, з прелюдією після перших поразок більшовиків в Україні) оголосив як тимчасову політику (на одному рівні з Новою економічною політикою) і проти якої більшовицька влада завзято боролася, водночас з її декларативним пропагуванням (справа «Спілки Визволення України» 1929 року).

Доповідь Наркомфіну УСРР тов. Полоза М. М.

Увечорі 25 грудня і ранком 26 грудня сесія ВУЦВК заслухувала докладну доповідь Народнього комісара фінансів УСРР тов. **Полоза М. М.** про єдиний фінансовий плян і державний бюджет УСРР на 1931-й рік. В своїй доповіді тов. Полоз дав докладну аналізу тих процесів, що відбуваються в народньому господарстві України, і що відбиваються в єдиному фінпляні і бюджеті.

Єдиний фінплян допоможе реґулювати господарські процеси

— Основною рисою соціялістичного будівництва,—казав тов. Полоз,—є те, що ми його провадимо не з метою одержати певний зиск, певні грошеві вигоди, а для того, щоб досягти певної соціяльної мети. Отже, ми іноді вкладаємо великі кошти в такі заходи, що безпосередньо не тільки не дають зиску, а навіть збитки, але остаточним наслідком їх ми матимемо певні зрушення в соціяльно-економічній структурі нашого господарства.

В цьому відмінна, діяметрально протилежна капіталістичному господарству, риса нашого соціялістичного господарства.

Тов. Полоз підкреслює, що **наш єдиний фінансовий плян — це універсальний балянс народнього господарства.** Доповідач відзначив, що за капіталістичної системи господарювання взагалі неможливо будьяке плянування.

Централізація плянування і децентралізація *виконання*—ось основні вимоги, що їх пред'являє соціялістичне будівництво за сучасних умов. Виконуючи ці вимоги, ми на наступний рік зміцнюємо плянівну ролю Союзного Уряду в господарському житті всього Союзу.

Народній комісар фінансів тов. Полоз М. М.

ВІСТІ ВУЦВК **27 грудня 14 (1930) р.**

Скрипниківка. Український правопис кінця 1920-х – початку 1930-х років. Ілюстрація надана Геннадієм Єфіменком

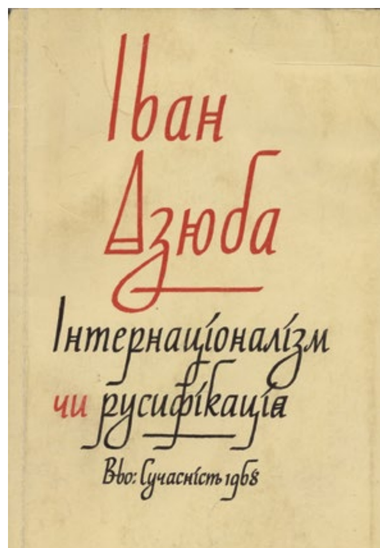
Галичина й Волинь опинилися в складі Польщі, Буковина — в Румунії, при цьому в обох державах проводилася репресивна політика проти українців та їхньої мови. Закарпаття перейшло від угорської частини Австро-Угорщини (там починаючи зі створення «дуалістичної монархії» 1867 року мовна політика була значно репресивнішою, ніж в австрійській частині) до новоствореної Чехословаччини, де за участю вихідців з Галичини й підросійської України стала доволі успішно поширюватися новітня українська стандартна мова, чиї позиції до міжвоєнної доби були дуже слабкі.

Оскільки українська мова ще не була остаточно стандартизованою мовою (зокрема, існували різні стандарти у Галичині і в радянській Україні), а більшовики пропагували радянську Україну як «новий П'ємонт», у 1927 році більшовицька влада під керівництвом народного комісара освіти **Миколи Скрипника** влаштувала Харківську правописну конференцію, метою якої було створення загальноприйнятних правописних (і не тільки) норм. 1928 року М. Скрипник ухвалив результати конференції (наприклад, написання «матеріяли», «етер», «плян»), проте вже 1933 року більшовицька влада скасувала не лише харківський правопис (запровадила, натомість, написання «матеріали», «ефір», «план»), але й цілком замінила політику «українізації» тотальним терором проти всього українського (арешти, згодом вбивство українських інтелектуалів, знищення мільйонів носіїв української мови в Голодоморі 1932–1933 років; втім, офіційно політику «українізації» ніколи не було припинено).

Українська мова була значно уподібнена до російської (чимало суто українських форм визнали виявом «буржуазного націоналізму»), її функціональність значно обмежена на користь російської. «Харківські норми» залишилися в силі лише в колах західноєвропейської та американської діаспор.

Після Другої світової війни і Галичина й Закарпаття ввійшли в склад Радянського Союзу. У таборі «реального соціалізму» й під контролем Кремля опинилися й автохтонні українські меншини в Польщі, Чехословаччині, Румунії та Угорщині.

У Радянській Україні в 1960-х роках літературний рух шістдесятників, що бо-

Іван Дзюба, Інтернаціоналізм чи русифікація, мюнхенське видання 1968 р.

Пантелеймон Куліш (1819-1897), Євген Желехівський (1844-1885) та Микола Скрипник (1872-1933) – люди, на честь яких були названі різні системи українського правопису[20]

ролися за права української мови, зазнавав переслідування; у творі **«Інтернаціоналізм чи русифікація»** Іван Дзюба влучно (хоч і ще на засадах ленінізму) вказав на утиски української мови в Радянському Союзі. Хвиля русифікації ще посилилася, коли у 1972 році першим секретарем ЦК КПУ став Володимир Щербицький, який суттєво сприяв русифікації під кремлівським гаслом «злиття націй» (і гаданого постання «радянського народу»).

Загалом за радянських часів українська мова була далека від позицій інших стандартних мов, при цьому таких, що мали значно меншу кількість мовців (наприклад, грузинської, литовської), її не вживали в багатьох сферах комунікації (надзвичайно цікавим винятком була україномовна «*Енциклопедія кібернетики*» 1973 року).

У 1989 році, ще за Радянського Союзу, національно-демократичні сили домоглися ухвалення **Закону «Про мови в Українській РСР»**, який встановив українську мову як єдину державну, а російську як мову національних меншин та мову «міжнаціонального спілкування». Цей закон далі діяв у незалежній Україні (з 1991 року), його основний зміст підтверджений в Конституції України 1996 року. У 2012 році закон «Про мови» замінили (незаконно ухваленим) законом **«Про засади державної мовної політики»**. Конституційний суд України визнав цей закон неконституційним 28 лютого 2018 р., в останній день редагування цієї брошури.

Сьогодні українська мова, попри велику кількість носіїв та доволі високий рівень стандартизації в різних наукових граматиках та словниках, належить до тих, чий стандарт порівняно слабкий. Поряд із чинними нормами доволі поширені, при цьому і в авторитетних виданнях, альтернативні норми, чия суть

[20] Насправді, є ще більше таких «-івок» («максимовичівка», «драгоманівка», «панькевичівка»...).

зазвичай полягає в різних компромісах чинних норм з харківськими. Окрім цього, тривала русифікація призвела до того, що багато українців не знає стандартної української мови достатньою мірою. У багатьох комунікативних сферах досі домінує російська мова, зокрема у великих містах півдня й сходу; в ужитку різні форми мішаного мовлення («суржик»), які часто впливають на українську стандартну мову.

За новоукраїнської доби в українську мову передусім ввійшли багато запозичень з європейських мов, найчастіше через домінантні сусідні польську або російську мови (з італійської сопрано, автострада, з французької пейзаж, авангард, з англійської бокс, спорт, дизайн, з німецької культуртрегер, публіцистика, макулатура, аншлаг і т. д.).

Як у всіх інших сучасних мовах, в українській мові сьогодні помітне відмирання багатьох корінних діалектів. Разом з іншими мовами, і українська перебуває під сильним впливом англійської мови (специфічність української мови полягає в тому, що цей вплив, як правило, йде через російську мову).

За подальшу стандартизацію сучасної української мови несе відповідальність **Інститут української мови Національної академії наук України.**

Використані джерела

Атлас української мови. В 3-х томах. Т. 1. 1984; Т. 2. 1988; Т. 3. 2001;

Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства: Історія вивчення української мови. К., 1991;

Історія української мови: Лексика і фразеологія. К., 1983; Історія української мови: Синтаксис. К., 1983;

Історія української мови: Морфологія. К., 1978;

Історія української мови: фонетика. К., 1979;

Мозер М. Причинки до історії української мови. Вид. 3-тє. Вінниця, 2011;

Moser M. New Contributions to the History of the Ukrainian Language. Edmonton, Toronto, 2016.

Німчук В. Періодизація як напрям дослідження генези та історії української мови. «Мовознавство», 1997, № 6; 1998, № 1;

Українська мова: енциклопедія. Вид. 3-тє, зі змінами і доп. К., 2007;

Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови та хрестоматія з письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. К., 1922;

Shevelov G.Y. A Historical Phonology of the Ukrainian Language. Heidelberg, 1979 (укр. переклад: *Шевельов Ю.* Історична фонологія української мови. Харків, 2003);

Shevelov G.Y. Die ukrainische Schriftsprache, 1798–1965. Wiesbaden, 1966;

Shevelov G.Y. Standard Ukrainian. In: Encyclopedia of Ukraine. (This article originally appeared in the Encyclopedia of Ukraine, vol. 5 (1993). Web: http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CS%5CT%5CStandardUkrainian.htm;

Shevelov G.Y. The Ukrainian Language in the First Half of the Twentieth Century (1900-1941). Its State and Status. Cambridge, Massachusetts, 1989;

Shevelov G.Y. Ukrainian Language. In: Encyclopedia of Ukraine. (This article originally appeared in the Encyclopedia of Ukraine, vol. 5 (1993). Web: http://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CU%5CK%5CUkrainianlanguage.htm.

Міхаель Мозер

Народився 1969 року в м. Лінц, Австрія. Професор мовознавства Інституту славістики Віденського університету, Українського Вільного Університету в Мюнхені та Католицького університету ім. Петра Пазманя в Будапешті та Пілішчабі. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка у Львові та Президент Міжнародної Асоціації Україністів (з 2013 року), Почесний доктор Київського національного університету імені Тараса Шевченка (з 2017 року). Автор низки наукових праць в галузі слов'янського мовознавства та історичної граматики української мови.

Коло наукових інтересів: внутрішня й зовнішня історія слов'янських мов від початків до сьогоднішнього дня.

З роду австро-німецького, українців серед його предків ніколи не було.

Навчався у Віденському університеті, який закінчив у 1991 і став науковим співробітником кафедри славістики цього університету.

У 1994 завершив докторат, а у 1998 габілітацію, з 1998 — професор Віденського університету.

2005-2006-го рр. був стипендіатом Гарвардського університету.

У 2009 став професором Українського Вільного Університету в Мюнхені, у 2011-2013 займав посаду декана філософського факультету цього закладу.

З 2013 працює на посаді професора Католицького університету імені Петра Пазманя в Будапешті та Пілішчабі.

Від 2011 дійсний член НТШ у Львові.

Від 2013 року обраний президентом Міжнародної Асоціації Україністів.

З 2014 до 2016-го року посідав посаду Директора Інституту славістики Віденського університету.

У 2017-му визнаний Почесним доктором Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Лауреат Премії Івана Франка (2017 р.) і низки інших премій, зокрема Премії START (2005 р.) і Премії Фіґдора (2004 р.).

Міхаель Мозер — член видавничих рад та редколегій низки наукових журналів, зокрема Мовознавство (Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні та Український Мовно-інформаційний Фонд НАН України), Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae (Будапешт, Угорщина), Slavia Orientalis (Варшава, Польща), Діалектологічні студії (Львів, Україна), Україна модерна (Київ, Україна), Nationalisms Across the Globe (Сент Ендрюс, Шотландія; Варшава, Польща), «Енциклопедія України» (Internet Encyclopaedia of Ukraine, Канада), Українське мовознавство (Інститут філології, КНУШ), є видавцем серії видань Slavische Sprachgeschichte.

Міхаель Мозер — автор 10 монографій і близько 300 наукових праць із проблем слов'янського мовознавства.

Міхаель Мозер

Історія
української мови

Серія брошур «Бібліотека LIKБЕЗ» видається в рамках діяльності громадського просвітницького проекту «LIKБЕЗ. Історичний фронт».

Сайт проекту: likbez.org.ua.
E-mail: kigal.nestor@gmail.com.
Координатор проекту – Кирило Галушко.

«LIKБЕЗ. Історичний фронт» – це:

громадський некомерційний просвітницький проект, метою якого є популяризація історії України, розвінчання поширених історичних міфів та пропагандистських фейків;

соціальний актив українського історичного цеху, який представляє провідних українських істориків, їхні наукові та освітні інституції:
- Інститут історії України НАНУ;
- історичний факультет Київського національного університету ім. Т. Шевченка;
- Український інститут національної пам'яті;
- Національний музей історії України та ін;

просвітницький історичний сайт likbez.org.ua;

10-томна популярна історія України, видана в серії «Історія без цензури» видавництва «Клуб сімейного дозвілля»;

Відкриті школи історії (сесії та публічні лекції) в регіонах України, зорієнтовані на пересічну культурну людину, яка цікавиться історією;

конкурси для молоді, які залучають її до популяризації історії;

відеолекції, які поширюються в інтернеті та на телебаченні;

просування громадських ініціатив в царині історії та історичної політики;

нова «Історія українського війська» (Харків, Клуб сімейного дозвілля, 2016)

LIKБЕЗ
історичний фронт

